

Tussen twaalf en twee

De economische betekenis van de lunchpauze van kantoorpersoneel in Amsterdam en Den Haag

DR. H.W. TER HART*

Inleiding

In de literatuur over de herkomst van winkelbezoekers en zelfs in de meeste distributie-planologische rapporten wordt vrijwel nooit aandacht besteed aan de zogenaamde „werkconsumenten”, mensen die in de buurt van winkels werken, maar er niet wonen. Op landelijke schaal bezien is dit nauwelijks een gemis, omdat de bestedingen van werkconsumenten (en ook die van toeristen) in het niet zullen vallen bij de bestedingen van woonconsumenten. Maar in sommige binnensteden, en vooral in die binnensteden waar veel kantoorwerkgelegenheid is geconcentreerd, ligt de zaak anders. Daar blijkt de economische betekenis van werkconsumenten veel groter dan werd aangenomen. Eerder werd door ons gevonden dat het kantoorpersoneel werkzaam in het centrum van Amsterdam in 1978 alleen al in de lunchpauze op jaarbasis een bedrag uitgeeft in winkels en warenhuizen dat overeenkomt met circa 10% van de jaaromzet van de detailhandel aldaar 1). Deze onverwacht hoge uitkomst vroeg om een nadere toetsing. Om deze reden is in het voorjaar van 1983 opnieuw een onderzoek verricht naar het gedrag en de bestedingen tijdens de lunchpauze en na het werk van kantooremployé's werkzaam in het centrum van Amsterdam. Terzelfder tijd werd dit onderzoek ook in Amsterdam-Slotervaart, Diemen en het centrum van Den Haag gehouden 2).

Opvallend is de grote mate van overeenkomst in de uitkomsten van de beide stadscentra. De belangrijkste resultaten van het onderzoek in deze beide stadscentra kunnen in een viertal conclusies worden samengevat, die elk in afzonderlijke hoofdstukjes worden besproken.

Druk winkelen

Zowel in Amsterdam als in Den Haag brengt tweederde van de respondenten de lunchpauze geheel of gedeeltelijk buiten het kantoor door. Het merendeel heeft dan al wat gekocht, zij het dat dit veelal „uit de la” is geschied. Thuis lunchen komt hier vrijwel niet voor; de woon-werk-afstanden zijn er te groot voor. Van de „straatgangers” beperkt 15 à 20% zich tot alleen maar wandelen; alle anderen bezoeken in de pauze één of meer „publieksfuncties”. Winkels en warenhuizen zijn daarbij duidelijk favoriet. Ruim 60% van de straatgangers bezoekt winkels of warenhuizen; voor vrouwen ligt dit percentage zelfs nog hoger (Den Haag 75 en Amsterdam 80). Ongeveer 20% van de straatgangers bezoekt een eetgelegenheid; meestal is dit een broodjeswinkel, een coffeeshop of een bakker of slager die belegde broodjes verkoopt. Opvallend is dat dit door gehuwden veel minder gebeurt dan door ongehuwden.

Van de mensen die een winkel en/of warenhuis hebben bezocht, heeft zowel in Amsterdam als in Den Haag 89% ook iets gekocht. Bij deze kopers zijn warenhuizen het meest in trek. Ruim de helft van de kopers bezoekt een warenhuis. In de pauze, die volgens opgave zelden langer duurt dan 45 minuten, bezoeken de kopers gemiddeld 1,5 winkel. Rond 40% van alle winkelbezoekers richt zich op warenhuizen; voorts worden vooral levensmiddelenzaken, tabakzaken en lectuurzaken (boeken en tijdschriften) bezocht. Binnen de warenhuizen worden de meeste aankopen gedaan op de afdelingen levensmiddelen en huishoudelijke artikelen. Wanneer de be-

zochte winkeltypen en warenhuisafdelingen worden samengevoegd, blijkt dat het meest gekocht wordt in levensmiddelenzaken, respectievelijk -afdelingen. Daarop volgen de branches lectuur, huishoudelijke artikelen en tabakswaaren. De volgorde is in beide stadscentra gelijk.

In het bezoek aan winkels is een zeker rolgedrag te onderkennen: vrouwen bezoeken gemiddeld meer winkels dan mannen en vrouwen bezoeken meer levensmiddelenwinkels en -afdelingen. Mannen gedragen zich in het algemeen wat recreatiever door zich relatief wat meer op tijdschriftenwinkels en op audio- en videozaken te richten. Het blijkt voorts dat tijdens de lunchpauze vooral door vrouwen en alleenstaanden een flink deel van de normale, huishoudelijke boodschappen wordt gedaan. Dit levert voor de betrokkenen aanzienlijke tijdwinst op. Immers, voor deze boodschappen hoeft men niet meer apart de deur uit.

Veel geld uitgegeven

Tabel 1 geeft enige kerngegevens over de bestedingen in de lunchpauze. Het gemiddelde bedrag dat een koper in het centrum van Amsterdam uitgeeft is (afgerond) 25 gulden. Dit is niet veel minder dan de gemiddelde besteding van 27 gulden die hier in 1978 werd geconstateerd. Toch is er veel veranderd. Ten opzichte van het aantal respondenten is het percentage kopers gedaald van 50 toen tot 35 nu. Hierdoor is ook het gemiddelde bedrag per respondent gedaald van 13 gulden in 1978 tot 9 gulden nu. De teruggang van de economische situatie is hier duidelijk merkbaar.

Tabel 1. De bestedingen tijdens de lunchpauze van kantooremployé's werkzaam in de centra van Amsterdam en Den Haag.

	Amsterdam 1978	Amsterdam 1983	Den Haag 1983
Gemiddeld besteed bedrag per koper	f. 26,94	f. 24,97	f. 35,64
Mediaan per koper	f. 16,75	f. 11,50	f. 15,21
Totaal besteed bedrag	f. 6.700,—	f. 5.394,—	f. 7.805,—
Aantal kopers	249	216	219
Aantal kopers in procenten van het aantal respondenten	49,8	35,4	31,4
Aantal respondenten	500	610	698
Gemiddeld besteed bedrag per respondent	f. 13,42	f. 8,84	f. 11,18

* De auteur is verbonden aan het Economisch-Geografisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam. Hij dankt mevrouw A.F. Koopman en de studenten die aan het onderzoek hebben meegewerkt.

1) H.W. ter Hart en F.M. Dieleman, *Kantooremployé's en het stadscentrum*, EGI-paper nr. 23, Economisch-Geografisch Instituut/ Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 1982.

2) H.W. ter Hart, *Verslag van een onderzoek naar het gedrag en de bestedingen tijdens de lunchpauze van kantoorpersoneel werkzaam in Amsterdam en Den Haag*, verschijnt in dit jaar.

Uit tabel 1 blijkt voorts dat het percentage kopers in Den Haag vrijwel overeenkomt met dat in Amsterdam, maar als gevolg van enkele uitschieters is de gemiddelde besteding hier aanzienlijk hoger. De mediane bestedingen liggen veel dichterbij elkaar, doch ook nu scoort Den Haag aanzienlijk hoger.

De betekenis van de bestedingen komt eerst goed tot uiting wanneer men deze relateert aan de totale jaaromzet van winkels en warenhuizen in het centrum. Op grond van extrapolatie is aangenomen dat het kantoorpersoneel in het centrum van Amsterdam in het jaar 1978 tijdens de lunchpauze een bedrag van f. 122 mln. heeft uitgegeven; dat was toen circa 10% van de geraamde jaaromzet van de winkels in dat gebied. Een zelfde raming voor 1983, waarbij rekening is gehouden met een verminderd aantal arbeidsplaatsen in kantoren, een iets lagere jaaromzet van de detailhandel in de binnenstad en met het feit dat er op maandag tussen de middag meer winkels open zijn dan in 1978 het geval was, leidt voor Amsterdam tot een besteding van f. 85 mln. Dit betekent dat ondanks een verminderde koopkracht het kantoorpersoneel in het centrum van Amsterdam alleen al in de lunchpauze op jaarbasis een bedrag uitgeeft dat overeenkomt met 8,1% van de geraamde jaaromzet van de aldaar gevestigde winkelbedrijven. Een soortgelijke berekening voor Den Haag, waarbij eveneens met lokale omstandigheden rekening is gehouden, leidt tot de uitkomst dat het kantoorpersoneel hier op jaarbasis een bedrag van f. 87 mln. heeft uitgegeven. Dit komt overeen met 8,6% van de geraamde jaaromzet in 1983. Zowel in Amsterdam als in Den Haag wordt dus ruim 8% van de geraamde jaaromzet van winkels en warenhuizen in het stadscentrum gegenereerd door aldaar werkzame kantooremployé's die er in hun lunchpauze even op uit trekken. Dit toont aan dat het belang van werkconsumenten aanzienlijk hoger is dan men gewoonlijk in distributie-planologisch onderzoek bereid is aan te nemen.

In de voorgaande berekeningen is geen rekening gehouden met andere bestedingen in de lunchpauze, zoals bij voorbeeld in horeca- of ambachtsbedrijven, noch met uitgaven die na het werk zijn gedaan. Telt men deze mee, dan blijkt dat zowel in Amsterdam als in Den Haag iedere employé in of in de nabijheid van zijn kantoor gemiddeld ruim 15 gulden per dag uitgeeft (zie tabel 2). De gemiddelde bestedingen na het werk zijn zeer laag omdat in beide steden 77% van de respondenten direct naar huis gaat en ook onderweg niets meer koopt.

Tabel 2. Gemiddelde bestedingen per respondent

	Amsterdam	Den Haag
Tijdens de lunchpauze:		
- in winkels/warenhuizen	f. 8,84	f. 11,18
- in horeca	f. 0,98	f. 1,17
- in ambachtsbedrijven	f. 0,81	f. 0,21
- in bedrijfskantines	f. 0,69	f. 0,75
- andere uitgaven	f. 1,71	f. 0,37
Totaal in de lunchpauze:	f. 13,03	f. 13,68
na het werk:		
- in winkels/warenhuizen	f. 1,46	f. 1,29
- in horeca	f. 1,00	f. 0,44
Totaal	f. 15,49	f. 15,41

De waardering van het centrum

Zowel in Amsterdam als in Den Haag gaf tweederde van de respondenten te kennen in het stadscentrum te willen blijven werken. Men waardeert er vooral de veelheid aan faci-

teiten, de gezelligheid, de verscheidenheid aan winkels, de keuzemogelijkheden in de winkels en het feit dat men de pauze op een plezierige wijze kan doorbrengen. Deze waardering wordt niet alleen in woorden uitgedrukt, maar blijkt ook uit de intensiteit waarmee de aanwezige voorzieningen worden gebruikt. Waar deze voorzieningen niet of slechts in geringe mate aanwezig zijn, zoals in Diemen en Slotervaart, gaat men in veel mindere mate naar buiten. Het werken in het stadscentrum wordt als een plezierig aspect van het werk beschouwd.

Verlevendiging van het straatbeeld

Eén der beleidsdoelinden van de *Verstedelijkingsnota* is de versterking van de levendigheid van binnensteden. In een recent rapport over dit onderwerp wordt gesteld dat levendigheid te maken heeft met de aanwezigheid van veel mensen op straat, met variatie en veelkleurigheid en met de aanwezigheid van ruimtelijke stimuli 3). Het kantoorpersoneel maakt tussen de middag op ruime schaal gebruik van de aanwezige voorzieningen en van de publieke ruimte van de binnenstad. Extrapolatie leert dat het hierbij in Amsterdam gaat om circa 31.000 employé's die tussen twaalf en twee even de straat opgaan en in Den Haag om ruim 25.000 employé's. Daarmee draagt het kantoorpersoneel niet alleen bij aan het economisch draagvlak van de winkels in de buurt van de kantoren, maar ook aan de verlevendiging van het straatbeeld.

De interpretatie

De aanwezigheid van kantoorpersoneel blijkt op verschillende wijzen bij te dragen aan het functioneren van het stedelijk centrum. Het centrum op zijn beurt biedt de employé's een gewaardeerd werkmilieu. Er is in dit opzicht derhalve sprake van een relatie die in twee richtingen positief werkt. Vanuit dit gezichtspunt zouden kantoren in de binnenstad positief moeten worden beoordeeld. Men moet evenwel constateren dat anders dan in Den Haag in de binnenstad van Amsterdam het aantal arbeidsplaatsen in kantoren, mede als gevolg van het gevoerde beleid, de laatste jaren gestaag afneemt door verplaatsing. Deze tendens zal zich voorlopig nog voortzetten. De reeds aangekondigde verplaatsingen van de hoofdvestigingen van de AMRO-bank, de Westland/Utrecht Hypotheekbank en AGO Verzekeringen zullen het verlies betekenen van ruim 1.000 arbeidsplaatsen in de binnenstad. Ook de binnenkort te verschijnen gemeentelijke *Kantorennota* gaat uit van een forse daling van het aantal kantoorarbeidsplaatsen in de komende jaren. Deze ontwikkelingen betekenen koopkrachtverlies voor het kernwinkelapparaat, het verplaatsen van mensen naar een voor hen minder aantrekkelijke werkomgeving en een verlies van mensen die bijdragen aan de levendigheid van de binnenstad. Dat deze verliezen zouden kunnen worden gecompenseerd door een toeneming van het aantal bewoners in de binnenstad is niet erg waarschijnlijk. Van Engelsdorp Gastelaars heeft er onlangs op gewezen dat te veel nadruk op het wonen in het stadscentrum tot een homogenisering van de woonbevolking en tot functieverlies leidt en dat dit ten koste gaat van de levendigheid 4).

Wil men – zoals in Amsterdam – de aantasting van het economisch draagvlak beperken en de levendigheid van de binnenstad versterken, dan moet de kantoorfunctie zoveel mogelijk blijven behouden.

H.W. ter Hart

3) J.F. Coeterier e.a., *Levendigheid in binnensteden*, Rapport Rijksinstituut De Dorschkamp, Wageningen, 1982.

4) Zie Coeterier, op. cit., blz. 62.